

ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ

ECONOMIC DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL ENTERPRISES IN UKRAINE

УДК 631.1.00.18

Дядик Т.В.

к.е.н., доцент

доцент кафедри економіки

підприємства

Полтавська державна аграрна академія

Гуріна Ю.В.

студентка

Полтавська державна аграрна академія

Почтальйон А.В.

студент

Полтавська державна аграрна академія

У статті розглянуто загальні тенденції економічного розвитку аграрних підприємств України. Зокрема, проаналізовано обсяги виробництва продукції, рівень продуктивності праці та рентабельність виробництва. Проаналізовано основні проблеми, що перешкоджають розширеному відтворенню в аграрному виробництві.

Ключові слова: економічний розвиток, сільське господарство, валова продукція, продуктивність праці, витрати, ціни, рентабельність, конкурентоспроможність.

В статье рассмотрены общие тенденции экономического развития аграрных предприятий Украины. В частности, проанализированы объемы производства продукции, уровень производительности труда и рентабельность производства. Проанализиро-

ваны основные проблемы, препятствующие расширенному воспроизводству в сельскохозяйственном производстве.

Ключевые слова: экономическое развитие, сельское хозяйство, валовая продукция, производительность труда, издержки, цены, рентабельность, конкурентоспособность.

In the article, general tendencies of economic development of agrarian enterprises of Ukraine are considered. In particular, the volume of production, the level of labour productivity and profitability of production are analysed. The main problems that prevent extended reproduction in agrarian production are analysed.

Key words: economic development, agriculture, gross output, labour productivity, costs, prices, profitability, competitiveness.

Постановка проблеми. Агропромисловий комплекс має пріоритетний напрям через виняткову значущість продуктів харчування у забезпеченні життєдіяльності людини та продовольчої безпеки держави. Такі особливості АПК, як використання як предметів праці живих організмів, землі, природних та інших ресурсів, сезонність виробництва, вимагають посилення її захищеності від порушень природного середовища, належного державного регулювання та підтримки. З огляду на це, соціально-економічний розвиток аграрних підприємств впливає не лише обсяги виробництва ВВП, а й на стан навколишнього середовища, якість життя населення тощо. Тому необхідно визначити напрями вирішення продовольчої проблеми з урахуванням не тільки економічно доцільного використання ресурсного потенціалу, а й з урахуванням екологічності та безпеки продукції вітчизняного сільського господарства. Економічний розвиток сучасного підприємства вагомою мірою залежить від відносин власності та форми господарювання, його розмірів; механізму державної підтримки вітчизняного товаровиробника на внутрішньому і зовнішньому ринках. Зрештою, відродження і соціальний розвиток села з урахуванням сучасних вимог щодо виробничих, побутових, екологічних та санітарно-гігієнічних умов життєдіяльності сільського населення є нагальною потребою та необхідністю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Пошук шляхів стабілізації і подальшого ефективного розвитку підприємств АПК досліджуються в наукових працях таких вітчизняних учених, як: В.Г. Андрійчук, В.І. Бойчик, П.І. Гайдуцький, А.С. Даниленко, С.Г. Дяченко, І.Г. Кириленко, І.І. Лукінов, Ю.О. Лупенко, П.М. Макаренко, В.П. Мертенс, В.Я. Месель-Веселяк, П.П. Руснак, П.Т. Саблук, Т.Й. Сус, М.М. Федоров, О.М. Шпичак та ін.

Агропромисловий комплекс дає близько 9–13% валової доданої вартості країни, є одним з основних бюджетоутворюючих секторів національної економіки. Питома вага АПК у зведеному бюджеті України за останні роки становить у середньому 20%, а в товарній структурі експорту – понад 25%, забезпечуючи перше місце на світовому ринку олії соняшникової, друге місце – за експортом зернових, проте майже половина валової продукції сільського господарства виробляється у господарствах населення [4].

Виробничий потенціал аграрного сектору України значно перевищує потреби внутрішнього ринку, він може бути локомотивом розвитку національної економіки та її ефективною інтеграції у світову економічну систему та забезпечити стабільну залежність від зовнішніх умов, оскільки Україна є гравцем сировинного ринку, що робить її залежною від світових цін та попиту [5, с. 115].

Постановка завдання. Метою дослідження є оцінка сучасного економічного розвитку аграрних підприємств в умовах економічної кризи, зокрема таких показників, як обсяги виробництва продукції, продуктивність праці та рентабельність функціонування підприємств, та обґрунтування основних заходів щодо зміцнення позитивної динаміки розвитку сільського господарства та забезпечення його конкурентоспроможності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Продовольча безпека прямо пропорційно пов'язана із виробництвом продукції сільського господарства. Динаміка індексів виробництва продукції сільського господарства має позитивну динаміку за 2016 р.: господарства всіх категорій збільшили обсяги виробництва порівняно з попереднім роком на 6,3%, у тому числі сільськогосподарські підприємства – на 10%, господарства населення – всього на 1,8%. За останні три роки, коли статистичний облік проводиться без ураху-

вання тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення АТО, це найкращі результати, адже в 2015 та 2014 рр. господарства населення скорочували обсяги виробництва порівняно з попереднім роком. По господарствах усіх категорій

у 2014 р. було зростання на рівні 2,2%, у 2015 р. проти 2014 р. – скорочення на 4,8% (табл. 1).

За рейтингом регіонів щодо виробництва продукції сільського господарства у січні-березні 2018 р. до ТОП-5 регіонів за питомою вагою у загальному обсязі виробництва увійшли Київ-

Таблиця 1

Динаміка індексів сільськогосподарської продукції підприємств України, 2000–2016 рр.,% до попереднього року

Роки	Господарства всіх категорій	У тому числі	
		сільськогосподарські підприємства	господарства населення
2000	109,8	98,1	118,6
2001	110,2	120,0	104,1
2002	101,2	97,6	103,8
2003	89,0	74,4	98,8
2004	119,7	142,5	108,1
2005	100,1	101,1	99,4
2006	102,5	108,3	98,6
2007	93,5	94,5	92,8
2008	117,1	136,3	102,5
2009	98,2	94,9	101,5
2010	98,5	97,7	99,1
2011	119,9	128,7	111,8
2012	95,5	93,4	97,8
2013	113,3	120,8	105,5
2014 ¹	102,2	104,0	99,9
2015 ¹	95,2	94,9	95,7
2016 ¹	106,3	110,0	101,8

¹ Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення АТО.

Джерело: побудовано за даними [2]

Таблиця 2

Динаміка продуктивності праці в сільськогосподарських підприємствах України, 2002–2016 рр.

Роки	На одного зайнятого в сільськогосподарському виробництві, у постійних цінах 2010 р., грн.		
	сільськогосподарське виробництво	рослинництво	тваринництво
2002	40728,8	51315,0	23691,1
2003	38007,0	44266,3	27351,7
2004	63376,9	78074,1	36084,0
2005	72621,9	86198,1	47992,8
2006	83854,6	98033,7	58507,4
2007	88571,3	94905,2	75970,2
2008	127372,5	142513,5	92722,8
2009	131332,0	138741,7	113976,7
2010	132680,4	133603,0	130473,7
2011	165229,0	171142,8	148840,3
2012	159679,0	155543,8	171798,3
2013	201216,9	202220,5	198185,6
2014 ¹	227753,4	228884,7	224105,1
2015 ¹	223309,9	218768,0	237990,0
2016м	275317,8	270863,2	292511,2
2016 до 2002,%	676,0	527,8	1234,7
2016 до 2014,%	120,9	118,3	130,5

¹ Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення АТО.

Джерело: розраховано за даними [2]

ська, Вінницька, Черкаська, Дніпропетровська та Полтавські області. По Україні за цей період індекс продукції сільського господарства становив 99,5% проти аналогічного періоду минулого року, проте у 11 регіонах відбулося збільшення обсягів виробництва продукції сільського господарства [3].

Показники ефективності господарської діяльності аграрних підприємств, зокрема продуктивність праці, також мають зростаючу динаміку (табл. 2).

Порівняно з 2002 р. у 2016 р. на одного зайнятого в сільськогосподарському виробництві у постійних цінах 2010 р. вироблено сільськогосподарської продукції у 6,7 разів більше, у тому числі продукції рослинництва – у 5,3 рази, тваринництва – у 12,3 рази. Така статистика свідчить не тільки про нарощування обсягів виробництва, а й про суттєве скорочення чисельності зайнятого населення відповідно до демографічної ситуації та урбанізації. За три останні роки зростання є, звичайно, меншим: продуктивність праці у сільськогосподарському виробництві зросла в 2016 р. проти 2014 р. на 20,9%, у тому числі у рослинництві – на 18,3%, тваринництві – на 30,5%.

За рейтингом регіонів по виробництву продукції сільського господарства у розрахунку на одну особу у січні-березні 2018 р. до ТОП-5 регіонів увійшли: Київська, Вінницька, Черкаська, Волинська та Полтавські області [3]. Головним індикатором ефективності розвитку сільського господарства, звичайно, є показники рентабельності (табл. 3).

За період 2002–2016 рр. досягнутий рівень рентабельності – у межах 20% – дає змогу забез-

печувати просте відтворення виробництва. Рослинництво є прибутковим за весь досліджуваний період, виробництво продукції тваринництва переважно є збитковим, у тому числі і за 2016 р. – на рівні 6,8% збитковості. Для підвищення рентабельності виробництва продукції сільського господарства необхідним є вдосконалення розміщення підприємств, їх спеціалізації, інтеграції та технологій виробництва; розвиток підприємницької діяльності та диверсифікація виробництва; підвищення якості проектування, будівництва, реконструкції та правильної експлуатації приміщень сільськогосподарського призначення; вдосконалення та підвищення ефективності використання основних та оборотних засобів, земельних угідь; підвищення вимог до агрономічної, зоотехнічної, ветеринарної роботи, спрямованої на використання можливостей росту продуктивності, врожайності, якості та безпечності аграрної продукції; впровадження перспективних форм організації праці та конкурентоспроможних форм оплати праці; поліпшення соціально- побутових умов праці працівників. У тваринництві нагальною проблемою є зміцнення кормової бази та впровадження науково обґрунтованих норм годівлі із суворим контролем використання небезпечних стимуляторів росту тварин; оптимізація структури стада та вдосконалення його ремонту; створення спеціалізованих ферм із вирощування ремонтного молодняка, вдосконалення племінної роботи. У рослинництві перманентною повинна бути робота з удосконалення селекційної роботи, контроль над використанням підприємствами

Таблиця 3

Динаміка рентабельності виробництва сільськогосподарської продукції сільськогосподарських підприємств України, 2002–2016 рр., %

Роки	Продукція сільського господарства	У тому числі	
		продукція рослинництва	продукція тваринництва
2002	4,9	22,3	-19,8
2003	12,6	41,7	-18,8
2004	8,1	20,3	-11,3
2005	6,8	7,9	5,0
2006	2,8	11,3	-11,0
2007	15,6	32,7	-13,4
2008	13,4	19,6	0,1
2009	13,8	16,9	5,5
2010	21,1	26,7	7,8
2011	27,0	32,3	13,0
2012	20,5	22,3	14,3
2013	11,2	11,1	11,3
2014 ¹	25,8	29,2	13,4
2015 ¹	25,1	44,7	5,4
2016 ¹	21,5	28,3	-6,8
2016 до 2002, +,-	16,6	6,00	13,0

¹ Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення АТО.

Джерело: розраховано за даними [2]

науково обґрунтованих сівозмін вирощування сільськогосподарських культур, мінімізація стимуляторів росту тощо.

Розвиток аграрного виробництва, формування ефективної соціально-економічної бази функціонування аграрних підприємств, можливий на основі інтенсифікації, що ґрунтується на інноваційних засадах, упровадженні прогресивних технологій, форм організації праці та виробництва та спрямована на збільшення обсягів та підвищення ефективності виробництва високоякісної продукції [1].

Висновки з проведеного дослідження. Розширене відтворення виробництва повинно здійснюється на основі додаткових вкладень у засоби виробництва та праці для одержання більшої маси сільськогосподарської продукції з однієї й тієї ж земельної площі. При цьому нині відтворення і збереження землі є головними умовами її використання. Системно-комплексний підхід до використання взаємовпливу інтенсифікації та конкурентоспроможності виробництва повинен мати реальний розвиток у сучасних умовах, тому що якість багатьох видів аграрної продукції не відповідає потребам виробничого та індивідуального споживання, а отже, вимогам зростання обсягів продажу і рівня цін. Взаємовплив конкурентоспроможності й інтенсифікації виробництва є безперечним: конкурентоспроможність визначається тривалим отриманням прибутку завдяки інтенсифікації, а інтенсифікація – використанням частини цього прибутку для подальшого розвитку виробництва і зміцнення його конкурентоспроможності. Основними складниками механізму забезпечення конкурентоспроможності аграрних підприємств та забезпечення їх стійкого економічного розвитку повинні бути:

– організація виробництва (впровадження сучасних форм і методів управління виробництвом, удосконалення організації виробничих процесів, упровадження ефективних методів контролю якості та безпечності аграрної продукції на всіх стадіях виробництва);

– техніка і технологія (впровадження інтенсивних технологій вирощування культур та тварин, упровадження сучасної техніки, що забезпечує своєчасне й якісне виконання робіт та комфорт, використання інновацій);

– економічне обґрунтування і планування (встановлення прийнятних цін відповідно до запланованого рівня якості; визначення перспектив і цілей щодо підвищення якості продукції; планування рівня підвищення показників ефективності виробництва та необхідних для цього заходів; економічне обґрунтування доцільності

витрат на досягнення запланованого рівня виробництва);

– контроль і мотивація (підготовка та підвищення кваліфікації кадрів; відповідальності працівників; ефективна мотивація та моральне стимулювання).

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Гацура Я.Т. Методологічні положення інтенсифікації аграрного виробництва на інноваційній основі. Економіка АПК. 2005. № 6. С. 61–63.
2. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
3. Рейтинг регіонів по виробництву продукції сільського господарства у січні-березні 2018 року (у постійних цінах 2010 року). URL: <http://www.minagro.gov.ua/system/files/>.
4. Стратегія розвитку аграрного сектору економіки України на період до 2020 року. URL: <http://www.minagro.gov.ua/node/7644>.
5. Сус Т.Й., Прокопишин М.М. Основні напрями розвитку агропромислового комплексу України в умовах глобалізації. Modern Economics. 2017. № 4. С.114–121. URL: <http://modecon.mnau.edu.ua/issue/4-2017/UKR/prokopyshyn.pdf>.

REFERENCES:

1. Gacura Ja.T. (2005) Metodolohichni polozhennia intensyfikatsii ahrarnoho vyrobnytstva na innovatsiinii osnovi [Methodological provisions for the intensification of agrarian production on an innovative basis], Ekonomika APK, vol. 6, pp. 61-63.
2. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy: Internet-vydannia [State Statistics Service of Ukraine: online edition] Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/>, (accessed 05 May 2018).
3. Reitynh rehioniv po vyrobnytstvu produktsii silskoho hospodarstva u sichni-berezni 2018 roku (u postinykh tsinakh 2010 roku) [The ranking of regions for agricultural production in January-March 2018 (at constant prices in 2010)] Available at: <http://www.minagro.gov.ua/system/files/>, (accessed 02-05.05.2018).
4. Stratehiia rozvytku ahrarnoho sektoru ekonomiky Ukrainy na period do 2020 roku [Strategy for the development of the agrarian sector of Ukraine's economy for the period up to 2020]. Available at: <http://www.minagro.gov.ua/node/7644/>, (accessed 02-05.05.2018).
5. Sus T.Y., Prokopyshyn M.M. (2017) Osnovni napriamky rozvytku ahropromyslovoho kompleksu Ukrainy v umovakh hlobalizatsii [Main directions of development of agroindustrial complex of Ukraine in the conditions of globalization], (electronic journal), Elektronne naukove vydannia z ekonomichnykh nauk «Modern Economics», vol. 4. pp. 114-121. Available at: <http://modecon.mnau.edu.ua/issue/4-2017/UKR/prokopyshyn.pdf>, (accessed 04.05.2018).

Diadyk T.V.Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Enterprise Economics,
Poltava State Agrarian Academy**Hurina Yu.V.**Student
Poltava State Agrarian Academy**Pochtalion A.V.**Student
Poltava State Agrarian Academy**ECONOMIC DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL ENTERPRISES IN UKRAINE**

The agro-industrial complex has a priority direction due to the exceptional importance of food products in ensuring human life and food security of the state. These features of AIC as the use of objects of living organisms, land, natural and other resources, seasonal production require strengthening its protection against violations of the environment, proper state regulation and support.

Food security is directly proportionally related to the agricultural production. According to the ranking of regions on agricultural production in January-March 2018, Top 5 regions by the share in the total production volume are: Kyiv, Vinnytsia, Cherkasy, Dnipropetrovsk, and Poltava regions. According to the ranking of regions on agricultural production per capita in January-March 2018, Top 5 regions are: Kyiv, Vinnytsia, Cherkasy, Volyn, and Poltava regions.

In order to increase agricultural production profitability, it is necessary to improve the location of enterprises, their specialization, integration, and production technology; develop business activity and production diversification; increase the quality of design, construction, reconstruction, and proper use of agricultural premises; improve and increase efficiency of the use of fixed and current assets, agriculturally used areas; raise requirements for agronomical, zootechnical, veterinary works aimed at the use of possibilities of increase in productivity, yield, quality, and safety of agricultural products; introduce prospective forms of labour organization and competitive forms of labour remuneration; improve social and living conditions of work of employees. In animal husbandry, an urgent issue is to strengthen the forage base and introduce scientifically grounded food standards with a strict control over the use of dangerous growth additives for animals; optimize the flock structure and improve its replacement; create specialized farms for breeding herd replacements, improve stock breeding. In plant growing, works on improving breeding, control over the use of scientifically grounded shifts of cultivation of crops, minimization of growth additives, etc. should be permanent. The main components of the mechanism for providing competitiveness of agricultural enterprises and their sustainable economic development should be: an organization of production; processes and technology; economic substantiation and planning; control and motivation.